

סגנון הקיום הדומיננטי אצל מורים מאמנים מוסלמים

וסטודנטים ערביים מוסלמים בישראל

עות'מאן ג'אבר ו לובנה עתילי

תקציר:

במחקר הנוכחי בדקנו מהו סגנון הקיום הדומיננטי בקרב מורים מאמנים וסטודנטים ערביים מוסלמים בישראל. המחקר בנוסף השווה בין קבוצת הנקבות וקבוצת הזכרים מבחינת סגנון הקיום הדומיננטי שלהם.

אוכלוסיית המחקר: מורים מאמנים וסטודנטים ערביים מוסלמים בישראל.

מדגם המחקר: 30 סטודנטיות, 24 סטודנטים, 15 מורות מאמנות, 15 מורים מאמנים.

כלי המחקר: שאלון המורכב מ 50 היגדים המתייחסים לשלושת סגנונות הקיום (Doing, Having, Being)

תוצאות המחקר העיקריות: סגנון הקיום הדומיננטי בקרב כל הקבוצות הוא ה Being אחריו בא ה Doing ואחריו בא ה Having. בנוסף, סגנון ה Doing ו ה Being דומיננטיים בקרב נקבות יותר מאשר בקרב זכרים.

סגנון קיום, מהו ?:

סגנון קיום הוא מונח שפותח על ידי אריך פרום (Fromm, 1976) בספרו *To Have or To Be*. סגנון הקיום מתייחס לגישה יסודית או דרך התנהגותית אופיינית של היחיד שבאמצעותה הוא מגיב לעולם הגירויים החיצוני והפנימי שלו, והוא מתייחס למגוון רחב של ממדי התנהגות ותחומי פעילות (רייכנברג, 1996).

לפי Fromm (1976) ישנם שני סגנונות קיום בסיסיים שמכוונים את התנהגותו של האדם והם: סגנון ההוויה *Being* וסגנון הרכישה *Having*. לדעתו שני הסגנונות משקפים שתי גישות שונות של היחיד כלפי העצמי וכלפי העולם, אשר קובעות את דרכי המחשבה, ההרגשה והפעולה שלו.

Rand (1993) הוסיף עוד סגנון שלישי לשני הסגנונות הנ"ל והוא סגנון העשייה *Doing*. הוא טוען ששלושת הסגנונות קיימים ומשולבים במבנה אישיותו של כל אחד בעת ובעונה אחת, ושמיתוכם יש סגנון אחד שהוא דומיננטי על פני השניים האחרים. קיומם של סגנונות אלו אינו מוגבל להתנהגות הפרט בלבד, הם מהווים מערך כוחות אוניברסאלי המכוון את התפתחות החברה האנושית כולה ומאפיין מגוון של דתות והשקפות עולם שונות לאורך ההיסטוריה האנושית (Rand and Tannenbaum, 1998)

הגדרת שלושת סגנונות הקיום:

1- סגנון ה *Being*

לפי Fromm (1976) סגנון ההוויה הוא הנטייה של הפרט לגדול, לאהוב ולקדם את עצמו לקראת מימושו העצמי. אנשים בעלי נטייה זו הם בעלי אוריינטציה פנימית המכוונת אל תוך אישיותם. הם שואפים לממש את הפוטנציאל החבוי בהם בצורות שונות.

ויקטור פראנקל (1970) רואה את סגנון ההוויה כמרכז ההוויה האנושית. והוא חושב שהשאיפה של האדם לחפש ולתת משמעות לחייו נחשבת כבסיסית להבנת ההתנהגות האנושית.

2- סגנון ה *Having*

Fromm (1976) מגדיר את סגנון הרכישה כנטייה של הפרט להתייחס אל העולם וכן אל תחומי העיסוק ומערכת היחסים שלו עם בני-אדם בדרך של רכושנות ושליטה. נטייה זו אינה מוגבלת לעולם החומרי, והיא מתייחסת גם לעולם הרוחני. לדעתו של Dittmar (1992) נטייה זו היא טבעית לחברה המודרנית השואפת לרכוש אובייקטים מרובים ככל האפשר לא רק כדי ליהנות מהם, אלא גם כאמצעים קובעי סטטוס.

החברה הצרכנית המודרנית, המאפיינת את העולם המערבי והטכנולוגי של ימינו, מושתתת אף היא, במידה רבה, על היררכיה המעוגנת ברכוש. על אף שהיא כוללת גם זרמים אחרים, מודגשת ביסודה נטיית הרכישה בקרב הפרט והחברה יחד (רייכנברג ו-שגיא, 2003).

3- סגנון ה *Doing*

לפי Rand (1993) סגנון העשייה הוא הנטייה של הפרט לפעול, לעשות ולמצוא סיפוק מעצם תהליך העשייה. נטייה זו מבוססת על צורך עמוק של היחיד לשנות את פני הסביבה או את עולם הגירויים שעימם הוא מתמודד כדי להתאימם למטרותיו, לצרכיו ולשאיפותיו. אנשים המאופיינים בנטייה זאת ברמה גבוהה עשויים לשנות את חייהם של אחרים ולהיות גורם ממריץ גם לאנשים אחרים הנמצאים בסביבתם ופועלים אתם יחד, וגם לאלה אשר בפיקוחם הישיר. הנטייה לעשייה היא מן המאפיינים של היחיד ושל החברה.

רייכנברג ושגיא (2003) מציעות כי על מנת להדגיש את ההבדלים בין שלושת סגנונות הקיום עדיף להתייחס לסוג אחד של פעולה והוא רכישת ידע כפי שהיא מתבטאת בסגנון הקיום הדומיננטי המאפיין את היחיד. הן טוענות שלמי שיש לו סגנון הוויה

דומיננטי מטרת הרכישה היא להעשיר את פנימיותו ולהעלות את רמתו. בעוד שלמי שיש לו סגנון רכישה דומיננטי המטרה היא לרכוש את הידע ולשלוט עליו. ושהמטרה למי שיש לו סגנון עשייה דומיננטי היא לבצע דברים בצורה טובה יותר ויעילה יותר, כדי לשנות את פני הסביבה או את החברה שבקרבה הוא חי.

הקשר בין חינוך וסגנונות קיום:

העיסוק בחינוך ובהוראה מאפשר שילוב של שני גורמים בסיסיים. הראשון הנטייה של האדם למימוש עצמי לטובתו ולטובת החברה. כלומר, נטיית ההוויה. והשני פעלתנות ברמה גבוהה יחסית. כלומר, הנטייה לעשייה. במילים אחרות העובדים במקצועות חינוך מסוגלים לשלב בו-זמנית את השאיפה למימוש עצמי עם מתן כבוד לאחר ועשייה למענו(אלוני, 1998; כהן, 1990).

ההתנסות המעשית נחשבת למרכיב משמעותי בהכשרה להוראה. במהלך התנסות זאת שני הצדדים המורה המאמן והסטודנט באותה רמה מהבחינה הזו של הנטייה למימוש עצמי ולעשייה, כאשר המורה המאמן מול הסטודנט, והסטודנט מול התלמידים. מכאן נובעת חשיבותה של ההתנסות המעשית וחשיבותו של המורה המאמן הנחשב למודל הזדהות וחיקוי בעיני הסטודנט המתאמן והמשפיע על טיב עבודתו. כלומר, יש למורה המאמן ולסגנון הקיום שלו השפעה רבה על המתאמן, משום שהוא קובע את הדרך שבה הסטודנט תופס ומפנים את הלמידה, ושניהם משפיעים במידה מה על התלמיד. מכאן ישנו הצורך בשיתופיות בין תרבות בית-הספר לבין מוסד ההכשרה, כי הדבר עשוי לתרום לשיפורן המקצועי של שתי המערכות. (רייכנברג, ו שגיא, 2003).

סגנונות קיום בקרב אנשי חינוך:

רייכנברג ושגיא (2003) מצאו במחקר שערכו בקרב אוכלוסיית אנשי חינוך (סטודנטיות, מורות ויועצות) שסגנון הקיום הבולט ביותר אצלם הוא סגנון ה Being ואחריו סגנון ה Doing ולבסוף סגנון ה Having. יתרה מכך, ה-Being בולט ברמתו הגבוהה ביותר אצל יועצות אחר כך מורות ולבסוף סטודנטיות. במחקר לא נמצאו הבדלים ברמות סגנונות הקיום בזיקה לסוג בית-הספר (יסודי, חטיבה, תיכון). לטענתן של החוקרות הדבר קשור לשני גורמים האחד הוא הבחירה הראשונית של המקצוע. והשני הוא ההתנסות ההכשרתית והמעשית היום יומית. בנוסף, סגנון ההוויה מבטא את הצורך של היחיד להגיע למימוש עצמי בדרכים מגוונות ומאפשר דו-שיח וצמיחה של אלה הנמצאים ליד מי שבולט אצלו סגנון קיום זה. במילים אחרות קיימת התאמה רבה בין דפוס סגנונות הקיום של העוסקים בחינוך ובין עבודתם היום יומית. ושסגנונות הקיום המאפיינים את אנשי החינוך הולמים את הקריטריונים הנדרשים לעיסוק בהוראה. משום שהם

משקפים מערכת ערכים הומניסטית המבוססת על ערכים על אמונה של היחיד ביכולתו, והצורך הנובע מכך להביא אותה לידי ביטוי מרבי.

ממצא נוסף התגלה במחקר והוא שבקרב אנשי חינוך דתיים סגנון הקיום Doing בולט יותר מאשר אחרים. הדבר כנראה קשור לדת המכוונת לעשייה יום יומית לקיום המצוות.

לפי ממצא זה אפשר להבין שרמת הדומיננטיות של כל אחד מסגנונות הקיום יכולה להשתנות בין אוכלוסיות שונות. שייכות דתית ואידאולוגיות שונות של המשתתפים.

מכאן ראינו שמעניין לחקור ולדעת מהו סגנון הקיום הדומיננטי אצל מורים במגזר הערבי?

כפי שציינו, במחקר גישוש זה התמקדנו באוכלוסיית המורים והמאמנים והסטודנטים.

מטרת המחקר:

המטרה העיקרית של המחקר הנוכחי היא לבדוק מהו סגנון הקיום הדומיננטי אצל סטודנטים מוסלמים במכללות להכשרת עובדי הוראה ומורים מאמנים מוסלמים בבת-י-ספר במגזר הערבי בישראל. כוכן, רצינו לבדוק אם קיים הבדל בין מורים וסטודנטים לבין מורות וסטודנטיות מבחינת סגנון הקיום הדומיננטי.

שאלות המחקר:

- 1- מהו סגנון הקיום הדומיננטי אצל סטודנטים ערביים מוסלמים הלומדים במכללות להכשרת עובדי הוראה בישראל?
- 2- מהו סגנון הקיום הדומיננטי אצל מורים מאמנים מוסלמים בבת-י-ספר ערביים בישראל?
- 3- האם קיים הבדל בין מורים מאמנים וסטודנטים מוסלמים לבין מורות מאמנות וסטודנטיות מוסלמיות מבחינת סגנון הקיום הדומיננטי?

אוכלוסיית ומדגם המחקר:

אוכלוסיית המחקר היא מורים מאמנים מוסלמים המלמדים בבת-י-ספר ערביים במרכז ובצפון הארץ. וסטודנטים ערביים מוסלמים ממקומות שונים בארץ הלומדים במכללות להכשרת עובדי הוראה.

במחקר השתתפו 15 מורים מאמנים ו 15 מורות מאמנות לכל מקצועות ההוראה בנוסף ל 24 סטודנטים ו 30 סטודנטיות מכל מקצועות ההכשרה.

כלי המחקר:

הכלי אשר באמצעותו נבדקו שאלות המחקר הוא שאלון להערכת סגנונות הקיום שפותח ע"י יעקב רנד. השאלון מורכב מ 51 היגדים הקשורים לתחומים שונים בחיים. הנשאלים נדרשו לדרג את מידת הסכמתם לגבי כל אחד מההיגדים כאשר יש סולם ערכים מ 1 עד 6, כאשר 1 לא מסכים בכלל ו 6 מסכים במידה רבה ביותר. כמובן השאלון בעילום שם.

בשאלון, להלן:

ההיגדים המתייחסים לסגנון העשייה (Doing) הם: 2, 4, 7, 10, 14, 18, 20, 24, 29, 31, 34, 36, 37, 38, 41, 44, 46, 48.

ההיגדים המתייחסים לסגנון ההוויה (Being) הם: 1, 5, 9, 11, 13, 15, 17, 21, 22, 25, 27, 30, 33, 40, 43, 50.

ההיגדים המתייחסים לסגנון הרכישה (Having) הם: 3, 6, 8, 12, 16, 19, 23, 26, 28, 32, 35, 39, 42, 45, 47, 49, 51.

שאלון להערכת סגנונות הקיום

לפניך היגדים אחדים הנוגעים לתחומים מגוונים. נבקשך לקרוא בעיון כל היגד, ולדרג את מידת הסכמתך לגבי כל אחד מההיגדים בסימון סביב המקום המתאים על-פי הסולם הבא:

מסכים ממדיה רבה ביותר	מסכים ממדיה רבה	מסכים ברמה בינונית	מסכים ברמה מועטה	מסכים ברמה מועטה ביותר	לא מסכים בכלל	
6	5	4	3	2	1	1. חופש הבעת דעה הוא ערך חשוב מאוד.
6	5	4	3	2	1	2. יש ללמוד את האדם על-פי פעילותו.
6	5	4	3	2	1	3. מורה טוב הוא זה ששולט בכיתתו.
6	5	4	3	2	1	4. אין הנאה גדולה יותר מאשר עשייה.
6	5	4	3	2	1	5. חשוב לאדם להתחדש בתחומים שבהם הוא עוסק.
6	5	4	3	2	1	6. המטרה העיקרית בחיים היא להרוויח כסף.
6	5	4	3	2	1	7. יום ללא עשייה הוא יום אבוד.
6	5	4	3	2	1	8. הלומד הטוב הוא הלומד הצובר ידע.
6	5	4	3	2	1	9. חשוב שכל אדם יממש את עצמו במלואו.
6	5	4	3	2	1	10. קשר חברתי טוב מאופיין בנקיטת יוזמה לארגן מפגשים חברתיים.
6	5	4	3	2	1	11. בית ספר נמדד באיכותו, על-פי תרומתו בפיתוח כשרונות ייחודיים.
6	5	4	3	2	1	12. יש לחנך ילדים להמשיך לצבור נכסים בנוסף למה שקיבלו מהוריהם.
6	5	4	3	2	1	13. מהות האדם מתבטאת ביכולתו לבטא את עצמו.
6	5	4	3	2	1	14. לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה.
6	5	4	3	2	1	15. למידה משמעותית היא למידה שממנה מושפע הלומד ומשתנה.

מסכים במידה רבה ביותר	מסכים במידה רבה	מסכים ברמה בינונית	מסכים ברמה מועטה	מסכים ברמה מועטה ביותר	לא מסכים בכלל	
6	5	4	3	2	1	16. אהבה היא תחושה שיש לך משהו.
6	5	4	3	2	1	17. אני חושב משמע אני קיים.
6	5	4	3	2	1	18. בית-הספר הטוב מעדיף עשייה פעלתנית על פני לימוד מסורתי פרוטנלי.
6	5	4	3	2	1	19. עיקרו של כל משטר מדיני הוא להגיע להישגים כלכליים.
6	5	4	3	2	1	20. אני פועל משמע אני קיים.
6	5	4	3	2	1	21. הביקורת העצמאית הכרחית להוראה טובה.
6	5	4	3	2	1	22. יוסיף דעת יוסיף מכאוב.
6	5	4	3	2	1	23. אדם מצליח הוא אדם שיש לו בית מפואר, מכונית מפוארת וכדומה.
6	5	4	3	2	1	24. ייחוד של אדם נמדד על-פי מעשיו.
6	5	4	3	2	1	25. אין חינוך ראוי לשמו ללא חינוך לערכים.
6	5	4	3	2	1	26. עדיף תחביב יוקרתי המאפשר אגירה ורכוש של פרטים בעלי ערך.
6	5	4	3	2	1	27. הלומד הטוב הוא זה המפתח בעצמו על סמך הידע שרכש.
6	5	4	3	2	1	28. קריאת ספרים חשובה כשהיא גורמת לרכישת ידע.
6	5	4	3	2	1	29. לא חשוב הרווח, העיקר להיות שותף לעשייה.
6	5	4	3	2	1	30. מימוש עצמי הוא המטרה העליונה של החיים.
6	5	4	3	2	1	31. החינוך צריך להיות מכוון לעשייה.
6	5	4	3	2	1	32. בהחירת עיסוק או מקצוע ניתנת עדיפות מרבית למידת הרווח וההכנסה ממנו.
6	5	4	3	2	1	33. הסמכות הפנימית היא הסמכות האמיתית.

מסכים במידה רבה ביותר	מסכים במידה רבה	מסכים ברמה בינונית	מסכים ברמה מועטה	מסכים ברמה מועטה ביותר	לא מסכים בכלל	
6	5	4	3	2	1	34. חיים מספקים הם חיים שבהם האדם פועל ועושה.
6	5	4	3	2	1	35. לימוד שאין בצידו תמורה חומרית אינו לימוד אלא בזבוז זמן.
6	5	4	3	2	1	36. במקום לבחון ידיעות של תלמיד, יש לבדוק את מעשיו.
6	5	4	3	2	1	37. למידה משמעותית היא למידה אקטיבית.
6	5	4	3	2	1	38. חבל על כל דקה שאין בה עשייה.
6	5	4	3	2	1	39. חשוב שמשטר מדיני יאפשר לפרט להביע את השקפותיו.
6	5	4	3	2	1	40. עצס העשייה – מרפא לנפש.
6	5	4	3	2	1	41. חשוב שתהיינה לאדם תעודות המעידות על הישגיו.
6	5	4	3	2	1	42. קריאת ספרים היא מרכיב חשוב בהתפתחות האדם.
6	5	4	3	2	1	43. חשוב להתנדב, בעיקר למשימות שיש בהן פעילות ממשית.
6	5	4	3	2	1	44. עיקר הלימוד בבית הספר הוא כדי לרכוש תדועת בגרות.
6	5	4	3	2	1	45. משטר מידיני טוב הוא משטר ביצועיטי.
6	5	4	3	2	1	46. כל שקל שהרווחת השקיע אותו לרווחים נוספים.
6	5	4	3	2	1	47. כל מעשיו מרובים מחכמתו, חכמתו מתקיימת.
6	5	4	3	2	1	48. אדם מרגיש היטחון כשיש לו רכוש רב ופרנסה בשפע.
6	5	4	3	2	1	49. עדיף לבחור בעיסוק המאפשר הגשמת משאלות.
6	5	4	3	2	1	50. אושרו של אדם קשור ביכולתו לרכוש כל אשר ירצה.

ממצאי המחקר

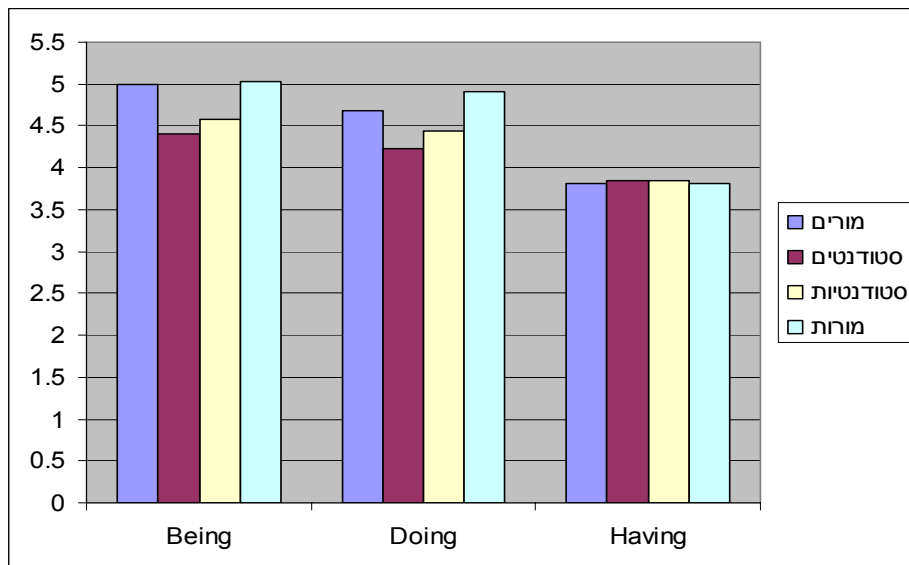
טבלה מספר 1 :

סגנונות קיום ממוצעים וסטיית תקן באחוזים של מורים, מורות, סטודנטים וסטודנטיות מוסלמים

סטודנטיות N=30		סטודנטים N=24		מורים N=15		מורות N=15		סגנון קיום
SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	
54.74	4.583	60.40	4.408	86.66	4.987	07.28	5.028	Being
41.41	3.843	50.36	3.853	40.51	3.807	47.51	3.812	Having
35.53	4.434	67.11	4.230	84.59	4.677	84.32	4.901	Doing

תרשים מספר 1

רמת הדומיננטיות בסגנונות הקיום

מתוך טבלה מס' 1 ומתרשים מס' 1 עולה כי :

- סגנון הקיום הדומיננטי הוא Being.
- סגנון קיום זה הוא דומיננטי גם בקרב הסטודנטים הערביים וכן בקרב אוכלוסיית המורים שנבדקה
- אפשר לומר כי סדר הדומיננטיות בסגנונות הקיום בקרב כל אחת מאוכלוסיות המחקר הוא זהה: $H < D < B$.

- מהתוצאות בטבלה 1 עולה כי ממוצע סגנון הקיום H אצל כל אחת מהקבוצות באוכלוסיית המחקר כמעט שווה :

$$\begin{array}{ll} \text{(מורים)} & \bar{X}_H^{MT} = 3.807 \\ \text{(סטודנטים)} & \bar{X}_H^{MS} = 3.853 \end{array} \quad \begin{array}{ll} \text{(מורות)} & \bar{X}_H^{FT} = 3.812 \\ \text{(סטודנטיות)} & \bar{X}_H^{FS} = 3.843 \end{array}$$

- נשים לב לתוצאה המעניינת הבאה בטבלה :
- סגנונות הקיום B ו D (בעיקר) דומיננטיים יותר בקרב המורות בהשוואה עם המורים ודומיננטיים גם כן בקרב הסטודנטיות בהשוואה עם הסטודנטים, כלומר :

$$\begin{array}{lll} \text{מורות} & B^{FT} > B^{MT} & \text{מורים} \\ \text{מורות} & D^{FT} > D^{MT} & \text{מורים} \\ \text{סטודנטיות} & B^{FS} > B^{MS} & \text{סטודנטים} \\ \text{סטודנטיות} & D^{FS} > D^{MS} & \text{סטודנטים} \end{array}$$

כלומר סגנונות הקיום B ו D דומיננטיים יותר אצל הנקבות (מורות וסטודנטיות) בהשוואה עם הזכרים (מורים וסטודנטים)

טבלה מס' 2

סגנון קיום	מין	N	Mean	Std. Deviation
BEING	נקבה	45	4.7316	.51735
	זכר	39	4.6309	.68345
HAVING	נקבה	45	3.8333	.44450
	זכר	39	3.8362	.50138
DOING	נקבה	45	4.5900	.40903
	זכר	39	4.4028	.67310

השוואת סדר הדומיננטיות, באופן רשמי, של ממוצע סגנונות הקיום ביחס לקבוצת זכרים (מורים וסטודנטים) ונקבות (מורות וסטודנטיות) מופיע בטבלה 2 ומעלה את הממצא הבא :

$$\begin{array}{ll} H < D < B & \text{בקרב קבוצת הזכרים בלבד (מורים וסטודנטים)} \\ H < D < B & \text{בקרב קבוצת הנקבות בלבד (מורות וסטודנטיות)} \end{array}$$

ביחס לשאלת המחקר השלישית העוסקת בהבדלים בין זכר לנקבה באוכלוסיית המורים ובאוכלוסיית הסטודנטים, לא מצאנו הבדלים בין המינים. בשני המינים (ראה טבלה מס' 2) סגנון הקיום הדומיננטי הוא ה BEING, אחריו ה DOING, ורק אח"כ ה HAVING.

בכל המקרים ממוצע התשובות אצל הנקבות היה גבוה יותר .

סיכום כללי:

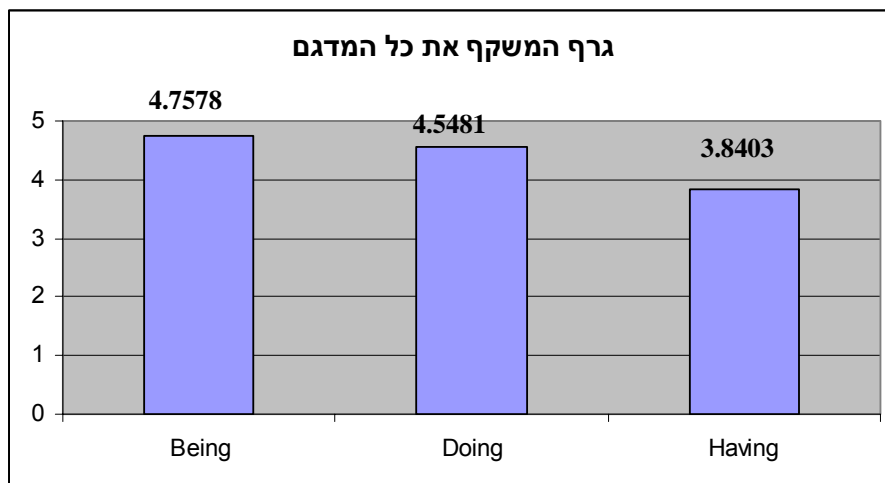
בהתייחסות כללית לכל המדגם (ראה טבלה מס' 3, ותרשים מס' 3), נמצא כי סגנון הקיום הדומיננטי לכל המדגם הוא ה BEING, אחריו ה DOING, ורק אח"כ ה HAVING

טבלה מס' 3

בכל המדגם		
Being	Doing	Having
4.7578	4.5481	3.8403

תרשים 3

תרשים המשקף את רמת הדומיננטיות בסגנונות הקיום במדגם של אנשי חינוך מוסלמים

דיון

בעבודה זו מצאנו כי :

- סגנון הקיום הדומיננטי בקרב הסטודנטים הערבים הוא $H < D < B$ גם אצל המורים המאמנים קיים דפוס זהה של סגנונות הקיום.
- קיים אותו סדר דומיננטיות בסגנונות הקיום אצל המורים והסטודנטים בהשוואה למורות וסטודנטיות. בשתי הקבוצות סדר הדומיננטיות הוא $H < D < B$, וזאת למרות שממוצע כל אחד מסגנונות הקיום בקרב אוכלוסיית הנקבות (מורות מאמנות וסטודנטיות) גדול יותר מזה אצל המורים והסטודנטים (זכרים). בגלל ההפרש הקטן יחסית בין ממוצע סגנונות הקיום B, D, בעיקר, בהשוואה בין

אוכלוסיית המורים והמורות, יש מקום להניח אולי כי עובדות אלה, שהן לא משקפות את המצב אצל כלל האוכלוסייה של המורים המאמנים והסטודנטים במגזר הערבי, עלולות להשתנות אולי אם לוקחים מדגם יותר גדול ומייצג מבחינה כמותית.

ביבליוגרפיה:

אלוני, נ. (1998). *להיות אדם - דרכים בחינוך ההומניסטי*. הקיבוץ המאוחד.
כחן, א. (1990). *אייכה? בחיפוש אחר אדם*. קריית ביאליק: אח.
פראנקל, ו. (1970). *האדם מחפש משמעות*. הוצאת דביר.
רייכנברג, ר. (1996). *אינטראקציה מורה מאמן-סטודנט במסגרת ההתנסות המעשית בהוראה וזיקתה לסגנונות קיום, עמדות בחינוך והוראה רפלקטיבית*. חיבור לשם קבלת דוקטור לפילוסופיה, בית-הספר לחינוך אוניברסיטת בר-אילן.
רייכנברג, ר. שגיא, ר. (2003). *סגנונות קיום- מי אתה איש החינוך? הוצאת מכון מופ"ת*.

Dittmar' H. (1992), *The social psychology of material possession: To have is to be*. Harvester Wheatsheaf, U.K: St, Martins press.

Fromm, E.(1976), *To Have or To Be*, New-York: Continuum.

Rand, Y. (1993), *Model of Existence: To Be, To Have, To Do- cognitive and motivational aspects*, Israel: Nof- Ginosar.

Rand, Y. & Tannenbaum, A.(1998), *To Be, To Have, To Do: An integration and expansion of existing concepts*, Israel: C. E. L. P.

تلخيص:

تم خلال هذا البحث فحص ما هو نوع الأسلوب المعيشي الأقوى لدى المعلمين المدربين والطلاب العرب المسلمين في إسرائيل مع مقارنة بين مجموعة الذكور ومجموعة الإناث.
مجموعة البحث: معلمون ومدربون وطلاب عرب مسلمون في إسرائيل.
عينة البحث: 30 طالبة، 24 طالبا، 15 معلما مدربا، 15 معلمة مدربة.
أداة البحث: استمارة مكونة من 50 عبارة حول الأساليب المعيشية الثلاث (العملي، التملكي، الوجودي).

نتائج البحث الأساسية: أظهرت نتائج البحث أن الأسلوب الوجودي هو الأقوى لدى كل المجموعات، يليه الأسلوب التملكي ثم الأسلوب العملي. كما أظهرت نتائج البحث أن الأسلوب الوجودي لدى مجموعة الإناث أقوى منه لدى مجموعة الذكور.